

ІСТОРИЧНІ СТАТТІ

Володимир ПОТУЛЬНИЦЬКИЙ, Георгій ПОТУЛЬНИЦЬКИЙ (*Kuiv*)

**РЕКОНСТРУКЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
АВТОРА “СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ”
У КОНТЕКСТІ ЗМАЛЮВАННЯ НИМ ОБРАЗУ КНЯЗЯ:
ІСТОРІОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ**

Оскільки основними героями “Слова о полку Ігоревім” є представники найвищої в тогочасній Русі княжої соціальної верстви, оцінка автором поеми особистостей різних князів, їхньої діяльності та вчинків видається з історіософського штандпункту найкращим джерельним матеріалом, який зможе допомогти визначити його власну соціальну ідентичність.

Характеристики, якими наділяє автор “Слова” різних князів, є досить відмінними не лише за вміщеною в цих характеристиках інформацією, а й за позитивним, негативним чи нейтральним суб’єктивним відношенням, яке він у ту чи іншу характеристику вкладає. Якщо князь Ігор Святославович як головний герой поеми проходить червоною ниткою крізь усю її сюжетну лінію, ціла низка князів згадуються лише фрагментарно або декілька разів. Такі князі, як, наприклад, Олег Гориславович та Всеслав Брячиславович полоцький, виразно подаються як негативні герої твору. Натомість волинські і галицькі князі Інгвар і Всеволод Ярославовичі та Роман, Всеволод і Святослав Мстиславовичі отримують фрагментарну характеристику з виразною констатацією їхньої соціально-політичної орієнтації. Четвертою сюжетною лінією змальовані великий князь київський Святослав Всеволодович і галицький князь Ярослав Осмомисл, характеристики яких автором увібрані в метафоричні оповіді, відповідно, сну першого і сидіння другого.

Цілісний розбір трьох різнопланових за змістом поліперспективних подань представників князівської верстви, яких змальовує в своєму творі автор, на нашу думку, не лише сприятиме визначенню соціальної ідентичності самого автора, а й доповнить, у відповідності з методологією історіософії як науки¹, необхідними складовими його характеристику як людини, яка знається на військовій справі, що була основним фахом кожного давньоруського князя, і як політика найвищого рангу в середовищі тогочасної владної еліти. Завданням цієї статті є спроба авторів з’ясувати шляхом цілісного і поліперспективного історіософського аналізу соціальну ідентичність автора

---

¹ Див.: *Потульницький В. А.* Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії XVII–XX століть. – К., 2002. – С. 11–63.

в контексті аналізу різноманітних авторських характеристик головного героя твору (князя Ігоря), негативного героя твору (князя Олега Гориславовича) та відносно нейтрального героя (князя Романа Мстиславовича волинського і галицького).

§1. Поліперспективна характеристика автором “Слова” князя Ігоря Святославовича як головного героя поеми

Образ князя Ігоря – головного героя “Слова о полку Ігоревім” – втілює в собі, за задумом автора, типові риси феодальної верхівки Східної Європи останніх десятиліть XII – перших десятиліть XIII ст. Саме тоді руські князі воювали і вступали в політичні, дипломатичні й шлюбно-династичні стосунки одночасно і з євразійськими кочовими племенами, і з феодальними державами Європи. Як і всі володарі того часу, князь Ігор Святославович був не лише воїном, а й політиком – володарем, представником найвищої, князівської верстви у феодальній ієрархії того часу, і водночас людиною свого часу, характер якої формувався всіма обставинами розвинутого середньовічного суспільства руських князівств і власного становища в суспільстві. Для цілісного змалювання особистості князя Ігоря спробуємо піти за автором твору і охарактеризувати головного героя “Слова” в усіх трьох площинах: як князя-політика, як лицаря-воїна, як особистість.

1. Князь Ігор як політик. Характеризуючи Ігоря Святославовича як політика, автор насамперед зазначає, що він був володарем династичним – сином чернігівського князя Святослава Ольговича і внуком чернігівського і тмутораканського князя Олега Святославовича². Автор твору неодноразово підкреслює, що князь Ігор не лише син Святослава Ольговича, але й спадкоємець слави свого батька. Виходячи з династичного світогляду і принципу генерацій, поразки і невдачі Ігоря кладуть тінь на вчинки і здобутки його батька і діда³. Підкреслюючи цей династичний чинник при характеристиці князя Ігоря, автор поеми звертається навіть до певних містичних оцінок, на кшталт того, що своєю нерозважністю і недооцінкою противника князь Ігор Святославович як політик розбудив “приспане лихо” свого діда князя Олега Гориславовича⁴. Останній, як відомо, був князем-ізгоєм і неодноразово “відзначився” тим, що у домаганнях повернення собі чернігівського і тмутораканського престолу щоразу приводив із собою в рідну землю ворожі половецькі війська. Автор твору відзначає, що безперервні війни, які вів Олег, і особливо ті біди, які він заподіяв рідній землі приведенням у неї байдужих зайд-чужинців, неминуче кладуть і кластимуть свій відбиток на все “гніздо Олегове”, до якого належить і князь Ігор⁵. Хоч би яким хороб-

² Слово о полку Ігоревім / Пер. М. Рильського. – К., 1974. – С. 9, 11, 35.

³ Там само. – С. 35, 39.

⁴ Там само. – С. 35.

⁵ Там само. – С. 21.

рим це гніздо було, – зазначає автор, – воно буде за “кривду Олегову” все одно покаране⁶.

Разом з тим, образ князя Ігоря як політика в цьому містичному обрамленні не є зовсім безнадійним, оскільки слава його батька – князя Святослава, який був грозою для половців і неодноразово розбивав їхні війська, полонивши навіть одного з найбільш значних половецьких каганів – Кобяка, також поширюється й на Ігоря Святославовича. Автор зазначає, що своїми перемогами Святослав Ольгович “приспав” божу кару, або прокляття, що тяжіло над дідом Ігоря Олегом Гориславовичем⁷. Будучи розділеним між кривдою діда і правдою батька, князь Ігор Святославович не лише, за задумом автора, зданий сам на себе, але й може поглибити першу або примножити другу.

У цьому контексті автор, очевидно, подає характеристику князя Ігоря на початку твору, коли зазначає, що хоче написати “скорбну повість про Ігорів похід, Ігоря Святославовича”⁸. Виявивши таке бажання, автор навіть не згадує в першому рядку поруч зі словами “скорбна повість про похід” імені батька князя Ігоря, славного своїми перемогами над грабіжниками землі руської половецькими кочовиками. Лише в другому рядку, маючи на увазі весь задум своєї повісті, у якій князь Ігор Святославович змальований не лише переможеним та нерозважливим політиком, але й досить суперечливою особистістю, насамперед в галузі цієї ж політики, автор називає головного героя повним руським іменем з традиційною додачею по батькові – Ігорем Святославовичем.

Знову ж таки на початку твору, де автор зазначає, що “Ігор цей, славен князь, міццю розум оперезав, мужністю сердечною нагострив”⁹, він не згадує імені його батька, який був не лише талановитим полководцем, а й розумним та виваженим політиком, оскільки політик не тільки не має права огортати силою розум, які повинні діяти і співіснувати поруч одне одного, а й не має права діяти лише за велінням серця, якщо він себе вважає політиком, а не шибайголовою. У цих рядках князь Ігор постає лише як “Ігор, Олега внук”¹⁰, чим автор і завершує свою характеристику. Отже, у справі започаткування і проведення походу внук Олега виявляє сердечне звитяжне устремління і “загортає розум у міць”. Проте оскільки згодом князь Ігор виявляє себе досить неоднозначно, зокрема під час перебування у полоні, автор вже неодноразово вдається до йменування його повним іменем – Ігор Святославович.

Окрім династичного чинника й відповідальності князя Ігоря за вчинки своїх батька і діда, автор твору при характеристиці Ігоря Святославовича постійно підкреслює той факт, що як політик останній змушений діяти у

⁶ Там само. – С. 27.

⁷ Там само. – С. 35.

⁸ Там само. – С. 9.

⁹ Там само. – С. 11.

¹⁰ Там само.

двох площинах: 1) площина європейська, оскільки він був одружений з Яро-славною, донькою могутнього галицького князя Ярослава Осмомисла, який воював з уграми, поляками і предками литовців – племенами ятвягів¹¹; 2) площина євразійська, бо з тих чи інших міркувань допустив, чи змушений був допустити, одруження свого сина Володимира Ігоревича з донькою половецького хана Кончака¹².

2. Князь Ігор як лицар. Західноєвропейському етимологічному розумінню слова “рицар”, яке трактувалось на персональному рівні завжди дwoяко (на рівні фактичної ситуації і на рівні правових взаємин з народом)¹³, князь Ігор відповідав уповні. Як відомо, на рівні фактичної ситуації людину називали рицарем (по-французькому *chevalier* – вершник), коли вона воювала верхи на коні, в повному озброєнні¹⁴. Проте лише бути навченим воювати на коні в повному озброєнні на рівні фактичної ситуації для ідентифікації себе з лицарським станом було недостатньо, бо надзвичайно велике значення мала друга сторона медалі – отримання лицарської підготовки у вихованні майбутнього воїна як лицаря з самого малку. Повторюючи давнє прислів'я каролінзької доби, один німецький поет сказав так: “Той, хто до дванадцяти років навчається в школі, жодного разу не сівши в сідло, той годиться лише у священники”¹⁵.

Лицар до 12 років вже мав засвоїти основи своєї професії – володіти мечем, конем, прийомами фехтувального мистецтва тощо і вправлятися у них в усьому своєму подальшому житті. Проте і цих обох боків медалі для трактування того чи іншого воїна як лицаря на рівні фактичної ситуації було недостатньо, тому що це лицарське виховання до 12 років лицар-підліток мав отримати в родині від таких самих, як він, дорослих лицарів або, якщо останні загинули на війні, від інших лицарів, до яких його віддавали на виховання. У часи написання “Слова о полку Ігоревім” – у XII–XIII ст. найвідоміші лицарські королі – в 1140 р. король Роджер II Сицилійський, у 1152 і 1187 рр. король Фрідріх Барбаросса, в 1234 р. арагонський король Яків Перший, у 1294 р. граф Провансу Карл Другий офіційно визнали “за легітимного лицаря” лише такого, чиї предки були лицарями до нього, і розпорядилися приймати в лицарський орден лише нащадків лицарів. Князь Ігор, як відомо, був нащадком лицарів, отримав змалку лицарське виховання від лицарів і воював верхи на коні, в повному озброєнні, тобто підпадав під вищезазначені характеристики лицаря.

На рівні правових взаємин з народом, якого він зобов'язаний захищати, князь Ігор так само відповідав лицарському кодексові свого часу, що зобов'язував лицаря, як оборонця, вести народ у тому напрямку, який йому відкри-

¹¹ Там само. – С. 47.

¹² Там само. – С. 71.

¹³ Блок М. Феодальне суспільство. – К., 2002. – С. 324.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само. – С. 304.

вається і який він сам обирає. Як відомо, вельми ортодоксальний іспанський “Орден лицарства” стверджував, що лицарів слід шанувати понад усіх інших людей, окрім священнослужителів¹⁶. Не менш відомий середньовічний роман “Ланселот” так само прямо стверджував, що “над народом має сидіти лицар. І так, як ото підострожують коня, і той, хто сидить на ньому верхи, веде його, куди йому заманеться, так лицар повинен вести народ у тому напрямку, який сам обере”¹⁷, тобто вбачав у конях, на яких лицарі їздять верхи, символ народу, що його тримають “у законній покорі”. І тут, на рівні правових взаємин з підданими свого князівства, князь Ігор обороняє їх від “поганих”, бо “він міццю розум оперезав, мужністю сердечною нагострив, ратного духу наповнився та й повів свої полки хоробрії на землю половецьку, за землю Руську”¹⁸.

Як лицареві князю Ігорю перш за все, як подає його образ автор, притаманна низка суто лицарських якостей – неабияка відвага, стремління до відкритого бою, готовність або перемогти, або загинути¹⁹. Літописець неодноразово підкреслює ратний дух, міць та мужність князя Ігоря, його відвагу; аби лише не повертатися додому без перемоги, він ладен іти назустріч смерті²⁰.

Лицарська дружина князя Ігоря також була вихована в традиціях європейського лицарства того часу, оскільки вона воювала не заради грошей і майна, як воїни-найманці, воїни-торгівці і воїни-професіонали, якими здавна оперували східні королівства²¹, князівства, емірати і султанати і які з’являються у європейських монархіях лише в XV ст.²², а, як підкреслює автор “Слова”, – “заради своєї честі і князевої слави”²³. Власна честь лицаря і слава князя були невіддільні у світогляді як самого князя, що був першим воїном, так і кожного його дружинника.

3. Князь Ігор як особистість. Князь Ігор мав досить суперечливий характер і поєднував у ньому як позитивні, так і негативні якості для володаря, так і для лицаря риси вдачі. Розглянемо тут особистісні характеристики князя Ігоря, як їх подає автор “Слова”, насамперед з точки зору його відповідності титулу князя – володаря свого князівства, оскільки його лицарські якості ми розглянули в попередньому параграфі.

¹⁶ Lull Raimon. Libro de la orden de Caballeria // Etude bibliographique et historique sur Symphorien Champier. (Trad.fr. dans P.Allut., ed. J.P. de Luanco). – Lyon, 1859. – Ch. 1. – §9.

¹⁷ Ibidem. – Ch. IV. – §11.

¹⁸ Слово о полку Ігоревім. – С. 11.

¹⁹ Там само. – С. 15.

²⁰ Там само. – С. 11, 15.

²¹ Наприклад, наймані воїни арсії у Хозарському каганаті в VI–VIII ст. н. е., яких розбив у декількох битвах клиновим ударом своєї варязько-руської дружини київський князь Святослав. Див.: *Кёстлер Артур*. Тринадцатое колено. Крушение империи хазар и её наследие. – СПб., 2001.

²² Див.: *Говард Майкл*. Війна в європейській історії. – К., 2000.

²³ Слово о полку Ігоревім. – С. 19.

У негативному плані князя Ігоря як володаря насамперед характеризують поспішність, гарячкуватість, необдуманість до кінця своїх дій, відсутність глибокого й всебічного аналізу ним ситуації, молодеча зухвалість. Автор не раз зупиняється на цих рисах, називаючи їх то “нетерплячістю”, то “буйною відвагою”²⁴. Це виявилось, насамперед, у тому, що князь Ігор, знаючи, що його батько заборонить необдуманий похід проти половців, але над усе бажаючи ратної слави, не узгодив з ним своїх дій у такій серйозній справі. Своєю поспішністю заради примарної і швидкої слави, нездатністю проаналізувати наперед силу противника і свою військову підготовленість і, внаслідок цього, поразкою князь Ігор не лише занাপастив і власну славу, і славу перемог свого батька, але й поклав на полі бою свою дружину, тобто показав себе не гідним бути володарем свого князівства, військову силу якого він своїми необдуманими діями знищив. Позитивними рисами князя Ігоря як володаря слід назвати не лише наполегливість у досягненні мети і відсутність забобонності (за автором “Слова”, князь Ігор веде свою лінію, незважаючи на жодні зловісні природні прикмети)²⁵, але й притаманні йому в екстремальній ситуації твердий розрахунок і зваженість. Останнє насамперед проявилось у ситуації перебування князя Ігоря у полоні. Він не лише підготував собі продуману втечу, вступивши в союз з половцем Овлуром, а й залишив у полоні одного зі своїх синів – Володимира Ігоревича, знаючи, що погано йому там не буде, оскільки Ігор заздалегідь домовився з половецьким ханом Кончаком про шлюб Володимира з ханською донькою²⁶. Хоча гарячковість і бажання слави взяли гору у всій справі володарювання князя Ігоря, він не зневірився після поразки, а зумів, як потомствений воїн і представник роду Ольговичів, низка членів якого вже були одружені з половецькими хатунями, виявити далекоглядність в екстремальних умовах.

§2. Змалювання автором “Слова” князя Олега Гориславовича – діда князя Ігоря – як уособлення “приспаного лиха”

Дід головного героя твору князя Ігоря Святославовича – чернігівський князь Олег Гориславович ніби незримо супроводжує, за задумом автора твору, всі діяння князя Ігоря та його соратників – також нащадків князя Олега. Характеристики, якими наділяє князя Олега автор “Слова”, не лише дають нам можливість встановити симпатії і антипатії самого автора, а й сприяють у визначенні соціальної ідентичності автора твору.

Уже на початку твору автор зазначає, що Ігор є внуком Олега, і називає всіх князів – учасників походу “Олеговим хоробрим гніздом, яке не вродилось ні від кого кривду терпіти”²⁷. Під імовірними кривдниками автор має

²⁴ Там само. – С. 41.

²⁵ Там само. – С. 15.

²⁶ Там само. – С. 65, 71.

²⁷ Там само. – С. 11, 21.

на увазі як самих руських князів іншої, не Олегової гілки, яких називає в дусі тогочасної метафоричної мови соколами і кречетами, так і в першу чергу половців, яких порівнює з чорними воронами, тобто з птахами, які живляться мертвим людським тілом²⁸. Автор неодноразово підкреслює хоробрість князів Ольговичів, тобто не лише не відмовляє в хоробрості їхньому пращурові Олегові, яка примножилась у його нащадках, але й зазначає, що Олег, як і його нащадки, був готовий воювати з князями-конкурентами в боротьбі за владу та, якщо потрібно, і з половецькими племенами. На цьому невеликий позитив, який авансує князю Олегові Гориславовичу автор твору, закінчується. Далі йде цілковито негативна характеристика; вона починається з того, що після того, як минулися літа Ярослава Мудрого, саме Олег був одним з головних ініціаторів численних міжусобних війн між руськими князями, саме він “мечем незгоду кував, стріли розсівав по землі”²⁹. У “Слові о полку Ігоревім” дід Ігоря, внук Ярослава Мудрого, князь Олег є чи не найбільшим злом не лише тому, що в боротьбі за князівський престол вів численні війни, а насамперед тому, що, ведучи ці війни, приводив на Русь чужинців – половців, які завдавали русичам багато лиха. Автор “Слова” виразно протиставляє князеві Ігорю, який б’ється не на життя, а на смерть з ворогами – половецями, образ цілком іншого князя – Олега Святославовича, який, відвойовуючи батьківську вотчину, привів на рідну землю половців. Цим самим він не лише зажив собі поганой слави “сіятеля усобиць”, а й навіть осудливого наймення “Гориславович”³⁰. Автор зазначає, що князя Олега, який наводив на Русь половців, мусили стерегтися як син Ярослава Мудрого князь Всеволод, що, князюючи у Чернігові, пильно стежив за підготовкою до походу на це місто князя Олега, якого він вигнав з Чернігова в 1077 р., так і син Всеволода – Володимир Мономах. Останній, якого батько в 1078 р. посадив замість себе на чернігівський престол, весь час боявся, що проти нього виступить зі своїми половецями князь Олег. Тому він, як передає автор твору, “у Чернігові уші собі щоранку затикав”³¹, тобто замикав чернігівські міські ворота навіть на день, закладаючи дерев’яні бруси-засуви в “уші” – спеціальні діри в стояках або у стінах. Звинувачує автор “Слова” Олега Гориславовича і в загибелі онука Ярослава Мудрого, князя Бориса Вячеславовича, який був союзником Олега і в 1078 р. напав з останнім і з половецями на Русь, намагаючись перемогти Всеволода, що вигнав князя Олега з Чернігова. Автор зазначає, що Борис Вячеславович був “молодим відважним князем”, який загинув “за кривду Олегову”³².

Дуже важливим для встановлення насамперед соціальної ідентичності автора твору є усвідомлення ним, що саме “за Олега Гориславовича сіялись-

²⁸ Там само. – С. 27.

²⁹ Там само. – С. 25.

³⁰ Там само. – С. 27.

³¹ Там само.

³² Там само.

росли усобиці, гинули внуки Дажьбогові, в княжих чварах віку позбавлялися”³³. Хто ж такий був Олег Гориславович, якому судилося, як зняряддю, відкрити нову епоху в історії Київської Русі – епоху смут і розбрату, що врешті-решт і призвели її до загибелі?

Олег Святославович – дід Ігоря, внук Ярослава Мудрого, князь тмутораканський і чернігівський, був третім сином чернігівського князя Святослава Ярославовича і невідомої на ім’я сестри трірського єпископа Бурхарда. Він народився приблизно наприкінці 50-х років XI ст. у Чернігові. Перша поява Олега Святославовича на політичній арені датується 1076 р., коли батько князя Олега – великий князь київський Святослав послав його разом з Володимиром Мономахом на чолі війська допомагати своєму союзникові – польському королеві Болеславу Сміливому у війні останнього з чеським королем Воротиславом³⁴. Після смерті свого батька у 1076 р. Олег Святославович став князем у Володимирі на Волині. Цей князівський стіл він отримав у “пожалування” від великого київського князя Всеволода Ярославовича. Проте князував у Володимирі Олег лише рік, оскільки вже в 1077 р. великокнязівський київський стіл посів особистий ворог Олегового батька Святослава – князь Ізяслав Ярославович. Пам’ятаючи, що саме Святослав позбавив його престолу і вигнав з Києва ще в 1073 р., Ізяслав вирішив помститися синові Святослава – Олегові. Молодого князя було позбавлено володимирського княжого столу, і, не одержавши взамін втраченого жодної іншої вотчини, Олег Святославович став князем-ізгоєм, тобто князем безземельним і позбавленим права на будь-яке місто чи волость. Олег ще сподівався стати князем у Чернігові, оскільки це місто разом із землею одержав, згідно із заповітом Ярослава Мудрого, у 1054 р. собі у вотчину батько Олега – князь Святослав. Проте Чернігів посів Всеволод Ярославович, і Олег, отримавши фіаско у спробах повернути собі князівський стіл мирним шляхом – шляхом переговорів, 1078 р. знаходить собі притулок у Тмуторакані³⁵.

На той час у Тмутораканському князівстві перебував ще один князь-ізгой – Борис, який був сином смоленського князя В’ячеслава Ярославовича. Олег, заручившись підтримкою Бориса, вирушив разом із половецькими ордами із Тмуторакані до Чернігова. Тим самим вперше в історії Руської держави у міжкнязівські війни було залучено половців. Піонером такого демаршу став князь-ізгой Олег Святославович, за яким в “ознаменування” цього, подібного до Геростратового, вчинку, автор “Слова” закріпив назву “Гориславович” – людина, слава якої пов’язана з горем для інших³⁶.

Битва Олега і Бориса, на чиему боці виступили чужинці-половці, проти чернігівського князя Всеволода Ярославовича відбулася 26 серпня 1078 р. на

³³ Там само.

³⁴ *Котляр М. Ф.* Історія України в особах. – К., 1996. – С. 132.

³⁵ *Дорошенко Д.* Нарис історії України. – К., 1991. – Т. 1. – С. 56.

³⁶ Слово о полку Игореве // Изборник: Сборник произведений литературы Древней Руси. – М., 1969. – С. 200.

річці Сожиці. Про результати цієї битви повідомляє літопис, зазначаючи, що Олег і Борис з половцями, які “много зла совершивши”, вигнали Всеволода з Чернігова³⁷. Всеволод звернувся по допомогу до свого брата – великого київського князя Ізяслава Ярославовича, який, об’єднавши свою дружину із Всеволодовою, вирушив разом з останнім проти Олега, Бориса і половців. Противники зійшлися на полі бою в урочищі Нежатиній ниві (поблизу сучасного Ніжина) 3 жовтня 1078 р.³⁸. На самому початку битви загинув Борис В’ячеславович, а згодом загинув і великий київський князь Ізяслав³⁹. Втративши обох полководців, дружини продовжували битися, і чаша перемоги поступово схилилася на бік Всеволода. Олег зазнав поразки і змушений був знову рятуватися втечею до Тмуторакані⁴⁰.

Уже наступного 1079 р. Олег Гориславович разом з братом Романом Святославовичем здійснив повторну спробу заволодіти батьківською спадщиною, проте знову зазнав поразки. Рятуючись у Візантії від гніву князя Всеволода, Олег не врахував тодішньої візантійської політики, яка шанувала шлюб князя Всеволода з Марією – донькою візантійського імператора Константина IX Мономаха. Олег був ув’язнений імператором і зісланий на острів Родос у Середземному морі, де провів чотири роки⁴¹. У 1083 р. Олег повернувся до Тмуторакані, вигнавши звідти Давида Ігоревича і Володимира Ростиславовича, таких же князів-ізгоїв, як і він сам. У Тмуторакані Олег Святославович княжив понад 10 років – до 1093 р., коли в Києві помер великий київський князь Всеволод Ярославович. Київський княжий стіл посів Святополк Ізяславович, а Володимир Мономах подався княжити до міста Чернігова, яке князь Олег усі ці роки продовжував вважати своїм.

За 10 років Тмутораканського князювання Олег Святославович ще більше зблизився з половцями, будучи єдиним серед південноруських князів, який ухилився від війн і сутичок з кочовиками. Окрім того, після смерті своєї дружини візантійки Феофано Олег одружився з донькою сильного половецького хана Осолука. Це забезпечило йому нову і ще міцнішу підтримку половців у боротьбі за чернігівський стіл.

У 1094 р. Олег Гориславович на чолі половецьких полчищ виступив походом на Чернігів. Після нетривалої облоги, у результаті якої було спалено передмістя й монастирі, Олег Святославович оволодів містом, надавши союзникам-половцям право на пограбування Чернігівської землі.

Союз Олега Святославовича з половцями проти руських князів тривав і після його утвердження на чернігівському столі. Він і надалі відмовлявся брати участь у спільній боротьбі руських князів з половецькими ханами. На

---

³⁷ Полное собрание русских летописей. – М., 1962. – Т. 1: Лаврентьевская летопись. – С. 199.

³⁸ Толочко П. П. Київська Русь. – К., 1996. – С. 86.

³⁹ Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1995. – С. 139.

⁴⁰ Дорошенко Д. Нарис історії України. – С. 56.

⁴¹ Котляр М. Ф. Історія України в особах. – С. 134.

запрошення прибути до Києва для обговорення заходів, пов'язаних зі спільною обороною Русі, яку провадили Святополк Ізяславович і Володимир Мономах, Олег надіслав обом князям різку відмову⁴². Союзники вирішили застосувати проти Олега силу, виступили наприкінці літа 1096 р. на Чернігів і вигнали звідти Олега.

Після поразки під стінами Чернігова князь-ізгой вирушив до Муромо-Рязанської землі, яка колись також належала його батькові. Син Володимира Мономаха, князь Ростово-Суздальської землі Ізяслав Володимирович вирушив йому назустріч і зазнав поразки, сам загинувши в битві з Олегом. Інший син Володимира Мономаха Мстислав, згодом прозваний Мстиславом Великим Гаральдом (останнім іменем його прозвала мати – донька англосаксонського короля Гаральда Гіда, дружина Мономаха), виступив разом зі своїми новгородцями проти Олега і у битві на річці Колокша завдав поразки війську князя-ізгоя.

Майже рік Олег Святославович знову перебував без волості. Проте, приїхавши на запрошення Мономаха на Любецький з'їзд, він дав обіцянку не приводити на землю руську половців і не “сіяти смуту” і отримав у володіння Новгород-Сіверську землю та Курське князівство⁴³.

Любецький з'їзд і дана на ньому обіцянка, втрата Чернігова та отримання від Мономаха нової вотчини, а можливо, й інші, невідомі нам, причини зумовили різку зміну у поглядах Олега Святославовича на Русь, половців і своє місце в тогочасних міжетнічних відносинах довкола руських князівств. В останні роки свого життя він навіть брав участь у загальноруських кампаніях проти половців, зокрема в поході руських князів у 1107 р. до половецького степу. Востаннє ім'я князя Олега згадується в джерелах під 1115 р., коли князь-ізгой помер. Від його імені гілка чернігівських князів стала найменуватися Ольговичами.

Автор “Слова о полку Ігоревім”, свідомий вищевикладеної в цілому зловісної ролі Олега в історії Київської Русі як держави, завершує свою характеристику князя-ізгоя тим, що зазначає, як саме за князя Олега “в землі Руській не так ратаї гукали-покликали, як ворони крикали-кричали, за трупи перекір маючи, чорні галки одна одну кликали, на поживу вилітаючи в поле”⁴⁴. Саме тому, провівши необдуманий і непідготовлений похід, який у результаті знову привів на ослаблену Русь половецькі полчища, погубивши власне військо і попавши у полон, князі Святославовичі Ігор та Всеволод розбудили Олегове “лихо недобре, що приспав був отець їх, Святослав грізний великий київський”⁴⁵.

Отже, князь Олег Гориславович був ізгоєм у повному розумінні цього слова, чоловіком половецької хатуні і зятем половецького кагана, князем,

⁴² Толочко П. П. Київська Русь. – С. 88–89.

⁴³ Там само. – С. 91.

⁴⁴ Слово о полку Ігоревім. – С. 27.

⁴⁵ Там само. – С. 35.

який, задля реставрації своєї влади у своїх, а також і в не належних йому князівствах, не гребував приведенням у власну землю її ворогів і розорителів – чужих тюркомовних кочових половецьких племен зі своїми порядками та уявленнями про спосіб життя, суспільство і мораль. Усе це знав за князя Олега Гориславовича Боян, піснетворець давній, який, за словами автора “Слова”, творив у часи Олега і навіть знав ще й Ярослава Мудрого⁴⁶. Саме за переказами Бояна, автор, який, судячи з твору, є сучасником князя Ігоря Святославовича, подає вищевикладену характеристику Олега, що жив значно раніше. Ця характеристика, окрім зазначеної хоробрості та готовності воювати за свої права, притаманних Олегові, у автора “Слова” в цілому є вкрай негативною.

§3. Характеристика галицько-волинського князя Романа Мстиславовича як представника осібної від київських та чернігівських князів регіональної лінії

Сильний волинський, згодом галицько-волинський князь Роман Мстиславович – син Мстислава Ізяславовича, князя київського, у тексті “Слова о полку Ігоревім” згадується лише двічі. Проте обидві згадки є для нас надзвичайно важливі. Одна згадка стосується ворогів, яких доводилося здолати Роману Мстиславовичу; серед них перераховуються половці, литва, ятвяги, “країна гунська”, тобто варварська, поганська⁴⁷. Друге повідомлення описує бойовий обладунок Романа Мстиславовича, у який входять “шоломи латинські” і “списи лясські”⁴⁸. З цих інформацій бачимо, що автор “Слова” орієнтувався не лише в політиці князів Ігоря та Олега, а й у ратних справах і напрямках тогочасної політики регіональних Галицького та Волинського князівств. Розглянемо ці згадки більш детально з нашими коментарями.

Перша з цих згадок, як зазначалося, стосується ратної слави Романа Мстиславовича з переліком усіх ворогів, з якими йому доводилося воювати. Автор “Слова” пише, що Роман Мстиславович як воїн на відміну від того ж князя Ігоря керується насамперед розумом, а не емоціями і молодечою звитягою, бо “мисль одважна покликає його розум на діло”⁴⁹. Під ділом він, як впливає з подальшого пояснення, розуміє військову славу й бойові звитяги князя, який “високо плаває в подвигах ратних, як той сокіл на вітрі ширяючи”⁵⁰.

Це образне порівняння князя Романа з ширяючим соколом свідчить про обізнаність автора з ратними шляхами Романа Мстиславовича, якому доводилося міряться силами з різноманітними ворогами, і східними, і західними. Як відомо, свій бойовий шлях князь Роман розпочав у 1168 р., посівши

⁴⁶ Там само. – С. 71.

⁴⁷ Там само. – С. 49.

⁴⁸ Там само. – С. 51.

⁴⁹ Там само. – С. 49.

⁵⁰ Там само.

новгородський стіл⁵¹. За два роки князювання у Новгороді князь вів війну з володимиро-суздальським князем Андрієм Боголюбським та його сином Мстиславом. Він спалив разом з новгородцями місто Торопець, що належало Боголюбському⁵², та провів 25 лютого 1170 р. вдалу оборону Новгорода від дружин Андрія Боголюбського та його сина, яка завдала великої шкоди військам нападників⁵³.

Період князювання у Володимирі на Волині (1170–1187), як і перший період князювання в Галичі (1187–1188) промайнули для князя Романа Мстиславовича досить мирно, якщо не брати до уваги різноманітних політичних баталій та інтриг, у яких він мусив бути так чи інакше задіяним. Після захоплення угорським королем Белою III у 1188 р. Галича князь Роман повертається до Володимира і веде довгу війну зі своїм тестем Рюриком Ростиславовичем – батьком своєї дружини Предслави. Князь Рюрик, як відомо, 9 разів посідав великокиївський стіл (1173, 1176, 1180–1181, 1194–1201, 1203, 1204, 1205–1206, 1206–1207, 1207–1210) і кохався у політичних інтригах. Одинадцять років Роман Мстиславович спрямовує зусилля головним чином на розв’язання усобиць всередині Київської землі, підносить свій владний авторитет, посилює власну позицію у Володимирі і, нарешті, використавши сприятливу для себе ситуацію смерті у 1199 р. Володимира Ярославовича – останнього князя галицької династії, посідає цього ж року жаданий галицький стіл⁵⁴.

Шестирічне князювання Романа Мстиславовича (1199–1205) у створеному ним шляхом об’єднання Галицького і Волинського князівств новому державному утворенні – Галицько-Волинській державі якраз і позначене його основними перемогами над ятвягами – предками сучасних литовців, з одного боку, і половцями, з іншого, про які згадує синхронно автор “Слова о полку Ігоревім”. Можна припустити, що боротьба з північними і південними варварами – ятвягами і половцями була закономірним наслідком зовнішньої політики князя Романа, скерованої на протидію процесові дроблення руських земель і на зміцнення нового державного об’єднання⁵⁵.

Автор “Слова” згадує, що Роман Мстиславович дуже успішно воював і проти половців, і проти ятвягів. Як відомо, в середині XII ст. відбулося нове посилення половців, які повертаються знов до межі Києва і Переяслава (звідки їх відкинув тимчасово Володимир Мономах та його син Мстислав), перекиваються Грецький, Соляний (Кримський) і Залозний (на Дунай) торгові

⁵¹ Літопис Руський. – К., 1989. – С. 294.

⁵² Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М.; Л., 1950. – С. 14.

⁵³ Літопис Руський. – С. 298.

⁵⁴ Головка О. На чолі об’єднаного князівства: загадкові та невідомі сторінки біографії князя Романа Мстиславовича // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. – Львів, 1993. – С. 93.

⁵⁵ Крип’якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1995. – С. 110.

шляхи. Вони безпосередньо заважали економічній політиці новоствореного централізованого князівства. Ще будучи волинським князем, Роман Мстиславович у 1197 р. допоміг Візантійській імперії відбити напад половців, якій останні тоді загрожували, перебуваючи в союзі з болгарами. Маючи досвід боротьби зі степом, Роман Мстиславович проводить у 1202 та 1204 рр. два самостійних походи проти половців і щент їх двічі розбиває⁵⁶.

Внаслідок успішного розбиття князем Романом половців було визволено багатьох невольників та здобуто багату здобич. Посмертна похвала князеві Роману в Галицько-Волинському літописі так оспівує його боротьбу з половцями: “Він переміг усі язичницькі народи мудрістю свого розуму, слідуючи заповідям Божим: кидався на поганих, мов лев, лютий був, мов рись, винищував їх, мов орел, наслідував діда свого Мономаха, котрий погубив поганих ізмаїльтян, що зветься половцями”⁵⁷. Показ значення перемог галицько-волинського князя над половцями отримав своє відображення і в подальшій літописній традиції. Так, літописець, описуючи успішний похід на Литву в 1251 р. синів князя Романа – князів Данила та Василька Романовичів, повідомляє, що вони “наслідували путь отця свого, великого князя Романа, що вигострив був зуби на поганих, як той лев, і яким половці дітей страхали”⁵⁸.

Майже одночасно з походами на половців Роман Мстиславович проводить походи на литву, розбиваючи племена ятвягів. Як відомо, узбережжя Балтійського моря між ріками Віслою і Німаном, на північ від кордонів Галицько-Волинського королівства, було здавна заселено розрізненими литовськими племенами. Ці племена знаходились до середини XII ст. на первісній стадії розвитку, були поганями і не знали писемності. В очах західноєвропейського культурного світу і в очах культурного світу Давньої Русі того часу вони були варварами, “тобто належали до країн гунських”. Наприкінці XII ст. найбільш войовничі з цих племен – ятвяги і пруси, просуваючись на південь і схід, увійшли в контакт з Мазовецьким князівством, яке ввійшло згодом до складу Польської держави, а за ним – з Галицько-Волинським князівством.

Перший з походів Романа Мстиславовича на ятвягів відбувся 1196–1197 рр.⁵⁹. Як зазначає М. Грушевський, у польського хроніста XVI ст. М. Стрийковського можна знайти свідчення про перемоги Романа над литвою: він використовував литовських полонених у тяжких хліборобських роботах, змушуючи їх тягти плуга замість волів⁶⁰. У фольклорних джерелах навіть збереглася приказка, наче якийсь невольник литвин, що навчився руської мови, примовляє, тягнучи плуга: “Ой! Романе-Романе, лихим лихом живеш – лит-

⁵⁶ Там само. – С. 112.

⁵⁷ Літопис руський. – С. 365.

⁵⁸ Там само. – С. 366.

⁵⁹ Там само. – С. 327.

⁶⁰ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – К., 1993. – Т. 3. – С. 16.

вою ореш!”⁶¹. В інших фольклорних джерелах – билинах маємо інформацію про жорстоку розправу Романа над полоненими ворогами – литовськими вождями (королевичами)⁶².

Свідчення того, що Роман Мстиславович виступає в джерелах грізним та сильним володарем, яким, з одного боку, залякують своїх дітей половці, і який, з другого, оре литвою, чітко вказує нам про поєднання автором “Слова о полку Ігоревім” двох факторів в єдиній концепції північних (ятвяги) і південних (половці) варварів. Така ситуація могла бути лише в період князювання Романа Мстиславовича, десь наприкінці XII – на початку XIII ст. У пізніший період ятвяги вже не були варварами, а їхній князь Міндовг – сучасник Данила Галицького – навіть коронувався. Місця “Слова”, присвячені Романові та його війнам з половцями і ятвягами, дають нам можливість визначити не лише соціальну ідентичність літописця, що є завданням усього цього розділу, але й час написання самого твору. Можна з упевненістю стверджувати, що “Слово о полку Ігоревім” було створене після 1185 р. (саме тоді відбувся похід Ігоря Святославовича на половців) і до 19 червня 1205 р. (час загибелі Романа Мстиславовича у битві під Завихвостовим). Ані до цього двадцятиліття, ані після нього не було такої ситуації, щоб литва і половці були погани *par excellence*.

Друга згадка про Романа Мстиславовича дає нам інформацію про те, що автор “Слова” непогано орієнтувався і у польських та латинських (римських) справах політики галицько-волинського князя. Відомо, що православний галицький князь мав контакти з Ватиканом в особі папи Інокентія III (1198–1216), а в польських справах орієнтувався взагалі наче риба в воді. Очевидно, саме з огляду на давні союзи та усі переплетіння політики Романа Мстиславовича з польськими католицькими князями, папа, враховуючи також перемоги князя над ятвягами, тими ж поляками, половцями і уграми, надіслав до нього послів, намовляючи на латинство та обіцяючи королівський вінець і допомогу святого Петра у подальших завоюваннях князя.

Князь Роман, як повідомляють дослідники, відмовився від цієї допомоги, оскільки не жадав примножувати свої володіння іншою ціною, аніж звична для нього військова справа – “якоже отцы наши и деды размножили землю русскую”⁶³. Джерела, згадуючи про посольство папи Інокентія III до Романа Мстиславовича, називають навіть ім’я легата – кардинал Григор⁶⁴. Взагалі інформація про ці контакти, а також про відомий факт, що сам Роман іменував себе королем Руським⁶⁵, могла з’явитись у джерелах як підґрунтя для “освячення” більш давньою традицією коронування сина Романа

⁶¹ Там само.

⁶² Там само. – С. 17.

⁶³ *Татищев В. Н.* История Российская. – М.; Л., 1964. – Т. 3. – С. 162.

⁶⁴ *Лужницький Г.* Українська церква між Сходом і Заходом. – Філадельфія, 1954. – С. 104.

⁶⁵ *Татищев В. Н.* История Российская. – С. 257.

Мстиславовича – князя Данила Романовича Галицького папським нунцієм у 1253 р. у Дорогичині. Очевидно, авторові “Слова”, який визначає Романову політику як таку, що робиться “під шоломами латинськими”, було також відомо, що православний князь, вибудовуючи різні поліперспективні напрями свого військово-стратегічного бачення, пожертвував 30 марок на розбудову католицького собору святого Петра у місті Ерфурті у Тюрингії. Принаймні, в Ерфуртському соборі біля дати смерті Романа – 1205 р. знаходиться поминальна табличка з зазначенням факту пожертви⁶⁶.

Друге повідомлення автора “Слова” про ляські списи Романа Мстиславовича і його братів – інших двох синів київського князя Мстислава Ізяславовича – прямо стосується пропольської політики князя. Відомо, що Роман Мстиславович втручався в польські усобиці, як у свої родинні справи. Підставами для цього була шлюбно-династична історія родовідної гілки князя. Його матір’ю була Агнеса, донька польського князя Болеслава II Кривоустого (1058–1083) і сестра князя Казимира Великого (1177–1194); його тітка Євдокія Ізяславівна була дружиною Мешка III Старого (1173–1177), на той час познанського князя⁶⁷. Можна стверджувати, що Роман знав польську мову і традиції, згодом одружився з племінницею свого двоюрідного брата – сина князя Казимира князя Лешека Мудрого (1201–1210), а свого сина князя Василька одружив з донькою того ж князя Лешека⁶⁸.

Тому з огляду на ці міцні родинні стосунки князь Роман ще в 1195 р. підтримав своїх двоюрідних братів – малопольських Казимировичів князів Лешека і Конрада в боротьбі з великопольським князем, теж його родичем Мешком III, князем познанським, розгромивши військо останнього на річці Мозгава поблизу Кракова 13 вересня 1195 р. Мешко у бою зазнав великих втрат (загинув його син Болеслав) і припинив війну з Казимировичами за польський престол⁶⁹. Сам Роман у цій внутрішньопольській битві був поранений⁷⁰.

Після цього Роман Мстиславович ще неодноразово втручався в польські справи, отримуючи під польських князів військову допомогу і надаючи її сам. Навіть загинув князь 19 червня 1205 р. у битві під Завихвостовим від рук польських воїнів, черговий раз беручи участь у поході на територію Польщі для вирішення низки польських та німецьких справ.

⁶⁶ *Петрушевич Антон*. Исторические известия о церкви святого Пантелеймона. – Львов, 1881. – С. 47.

⁶⁷ Див.: *Войтович Л.* Князівські династії Східної Європи (кінець 9 – початок 16 ст.). – Львів, 2000. – С. 375.

⁶⁸ *Forstmann Julius*. Die Beziehungen Altrussischer Fürstengeschlechter zu Westeuropa. Ein Beitrag zur Geschichte Ost- und Nordeuropas im Mittelalter mit 22 Stammtafeln Ost- und Nordeuropäischer Fürsten. – Bern, 1970. – Tafel VII.

⁶⁹ *Котляр М.* Галицько-Волинська Русь. – К., 1998. – С. 265.

⁷⁰ *Крип’якевич І. П.* Галицько-Волинське князівство. – С. 113.

Висновок

Даючи характеристики представникам найвищої владної верхівки Давньої Русі – князям руським, автор твору вже при оцінці князя Ігоря виявляє себе як різнобічна особистість, спроможна дати оцінку князю відразу і одночасно з трьох штандпунктів – як політику, як лицареві і як особистості, людині. Оскільки середньовічні університети, що утворили наукову інтелігенцію, в той час лише народжувались у Західній Європі, але аж ніяк не на Русі, автором твору не міг бути науковець-дослідник, який за фахом міг писати подібні твори. Зрозуміти князя Ігоря відразу в трьох площинах не могла також ані звичайна людина, ані просто лицар, ані просто особа духовного стану. Це могла зробити лише особа, яка сама мала відповідний досвід і могла діяти одночасно в усіх трьох вищезазначених площинах, тобто особа князівського роду. Лише такій особистості надавалась можливість за народженням і вихованням проникнути в поліперспективний тривимірний світ найвищої владної еліти Русі й оцінити його всебічно поглядом ніби згори або зі сторони.

Оцінка князя Ігоря як політика подається автором “Слова” з підкресленням династичних моментів і необхідності успадкування слави попередніх генерацій князів, відповідальності за свої вчинки перед нащадками і значення власних вчинків для примноження слави предків або, навпаки, їх припущення. Діяння предків він співвідносить також у декількох площинах – європейській та євразійській, виразно нівелюючи останню, пов’язану в його баченні з чужими для нього варварськими половецькими номадами.

Таку ж фахову, зі знанням справи, характеристику дає автор і князеві Ігорю як лицарю, чітко проводячи відмінність між лицарем, яким в ідеалі має бути кожний князь, від просто воїна.

Детальну психологічну характеристику дає автор і князеві Ігорю як особистості. Тут автор виступає як особа, за плечима якої великий життєвий досвід, котра здатна дати аналіз і оцінку діям князів у різних ситуаціях і поєднати ці дії до купи у комплексній всебічній характеристиці, а не оцінювати Ігоря Святославовича лише за одним критерієм.

Непоганим психологом виступає автор і при оцінці особистості Олега Гориславовича, якого він виразно протиставляє самому князю Ігорю, тим самим виправдовуючи до певної міри свого героя. Якщо Ігор, за автором, робить нерозважні помилки, він усе ж лишається патріотом, лицарем, який б’ється з “поганими”. Натомість автор пропонує всім тим, хто сумнівається в авансованому князеві Ігорю позитиві, постать Олега Гориславовича, який взагалі приводить у рідну землю чужинців, завойовників, що, у свою чергу, вносять у руський світ розруху, чвари і усобиці, штовхаючи тим самим країну до загибелі.

Нарешті, окрім порівняно “доброго” князя Ігоря, і відверто “злого” героя – князя Олега, автор, не бажаючи перебувати лише у когнітивній комплексності “чорне–біле”, привносить у повість образ третього типу. Це

відносно нейтральна щодо антиподів Ігоря Святославовича і Олега Гори-славовича постать волинського, згодом галицького князя Романа Мстисла-вовича. Привнесення цього персонажа дає нам надзвичайно багато і для характеристики самого автора. Тут він, по-перше, виявляє себе знавцем полі-тики “українних” князівств – Галицького і Волинського. По-друге, він дає оцінку цій політиці як папській, латинській і пропольській, яка на його дум-ку, в цілому не сприяє загальному добру, а також веде до роз’єднання. По-третє, він тут уперше дає виразну вказівку на час написання твору, показав-ши князя Романа як такого, що діє у площинах двох варварських світів од-ночасно – половців і ятвягів. Тут він знов виступає як противник сепаратної політики окремих князівств і як державний муж. Він закликає до об’єднан-ня, якого на час між 1185–1205 рр. (дати написання твору) на Русі вже не було, але якого Руська земля, на його думку, конче потребувала.

Таким чином, проаналізувавши характеристики, дані автором “Слова” трьом різним князям – представникам доволі відмінних одна від одної ліній у тогочасному соціально-політичному житті руських князівств, можна зро-бити висновок, що автор не лише добре знається на усіх хитросплетіннях цього життя, але й бере в ньому певну участь. Давати подібні характери-стики князям, усім відмінним лініям їхньої зовнішньополітичної і внутрішнь-політичної орієнтації, а також оцінку всім їм як представникам різних ліній з позиції нібито згори могла лише людина, яка належала до князівського роду. Оскільки відомо, що тогочасна соціальна система Київської Русі була досить чітко структурованою, видається сумнівним, щоб людина нижчого рангу у суспільній ієрархії, скажімо, воєвода чи рядовий воїн, якщо вона не була також князівського походження, могла давати поліперспективну оцін-ку діям володарів і, водночас, знаходитись ніби у стороні.

Окрім цього, можна упевнено стверджувати, що автор твору – вже немо-лода людина та сучасник осіб, які діють у творі, написаному між 1185 та 1205 рр. І, нарешті, автор “Слова” – це лицар, свідомий свого лицарського обов’язку, який розуміється на лицарських звичаях і кодексах поведінки, і проводить їх наскрізною думкою у творі при характеристиці князів, визначаючи, що саме у їхній поведінці відповідає високому званню лицаря, а що ні.

Володимир Потульницький, Георгій Потульницький (Київ). Реконструкція со-ціальної ідентичності автора “Слова о полку Ігоревім” у контексті змалювання ним образу князя: історіософський аналіз проблеми.

У статті подається авторська історіософська оцінка особистостей трьох різних князів, що фігурують у поемі, крізь призму їхньої діяльності та вчинків. Якщо осо-бистість князя Ігоря як головного героя поеми внаслідок достатньої кількості інфор-мації розглядається в трьох площинах (політична, військова, особистісна), розкриття персоналій двох інших князів обмежені, головним чином, політичною (Олег) і військо-вою (Роман) складовими. На основі синтезної оцінки визначається соціальна іден-тичність автора “Слова...” з історіософської точки зору. Детерміновані соціальне по-

ходження автора “Слова...”, його місце в тогочасній суспільній та військовій ієрархії, вікові параметри, ставлення до своєї батьківщини та міра обізнаності у перипетіях тогочасної політики, а також імовірна можливість автора “Слова...” бути самому безпосереднім учасником подій, описуваних у творі.

Ключові слова: соціальна ідентичність, лицарство, політика, патріотизм.

Владимир Потульницький, Георгий Потульницький (Киев). **Реконструкція соціальної ідентичності автора “Слова о полку Игореве” в контексте обрисовки ім образу князя: историсофський аналіз проблеми.**

Стаття посвячена изучению социального происхождения автора “Слова о полку Игореве”, его места в общественной и военной иерархии того времени, определению возрастных параметров, отношения к своей земле как патриота и как политика, а также анализу гипотезы об авторе “Слова...” как непосредственном участнике событий, описываемых в произведении. В работе в качестве объектов исследования выделены три героя поэмы (князя Игорь, Олег, Роман), характеристики которым даются в зависимости от наличия информации о них в соответствующих плоскостях. В результате исследования на основе применяемой авторами историсофской методологии сделаны выводы о собственно социальной идентичности автора “Слова...”. Подчеркивается авторская историсофская оценка личностей всех трех князей в контексте подробного анализа их деятельности как представителей господствующих классов своей эпохи, рыцарей и патриотов своей земли, а также современников автора “Слова...”, избравшего их персонажами своей поэмы.

Ключевые слова: социальная идентичность, рыцарство, политика, патриотизм.

Volodymyr Potulnytsky, Heorhii Potulnytsky (Kyiv). **The Reconstruction of the Social Identity of the Author of *Slovo o polku Ihorevim* in the Framework of His Depiction of the Image of the Prince: The Historiosophic Analyses of the Problem.**

The authors analyze the problem of political and social interaction among the three types of elites in the medieval society, as reflected in the “Slovo o polku Ihorevim”. Attention is paid not only to the exploration of social identity of the author but to the reconstruction of the images of three representatives of the ruling elite (Ihor, Oleh, and Roman) in the framework of their actual positions in society through political, military, and social dimensions. The issue concludes with delineation of the general and specific characteristics of the social identity of the author of “Slovo o polku Ihorevim”, his place in military hierarchy of that time, the parameters of age and experience, the attitude toward his motherland and the eventual possibility of the author to be himself the participant of the events described in the tale.

Key words: social identity, aristocracy, politics, patriotism.